

Asia: VN/12531/2021

LAUSUNTOPYYNTÖ VAMMAISPALVELULAINSÄÄDÄNNÖN UUDISTUKSESTA

Lausunnonantajan tausta

1. Vastaaajan taustaorganisaatio

Joku muu [Tampereen yliopisto/Andante-tutkimusryhmä (kehitysvammapsykologia ja autismikirjo)]

Yleistä hallituksen esitysluonnoksesta

2. Ovatko esitysluonnoksen pykälät selkeitä?

Kyllä pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

Koska termi ”erityinen tuki” on jo laajasti ja vakiintuneesti käytössä muussa lainsäädännössä ja koulutuksen käytännöissä ehdotamme työryhmälle termin korvaamista toisella, sekaannusten välttämiseksi. Ehdotamme uudeksi termiksi esim. ”laajennettu tuki” tai ”laaja tuki”.

Erityinen tuki on lakitermi paitsi varhaiskasvatuksessa myös perusopetuksessa (17§ /642/2010), sanapari on käytössä myös ammatillisessa koulutuksessa (mm. 137§, 101§). Lisäksi sana esiintyy käsitteessä ”vaativa erityinen tuki” (65§), joka viittaa koulutukseen opiskelijoille, ”joilla on vaikeita oppimisvaikeuksia taikka vaikea vamma tai sairaus, joiden vuoksi opiskelija tarvitsee yksilöllistä, laaja-alaista ja monipuolista 64 §:ssä tarkoitettua erityistä tukea.”)

Palveluista päättävät, suunnittelevat ja toteuttavat voiva törmätä samaan käsitteeseen, joilla laista tai tilanteesta riippuen on eri käyttö.

3. Tukevatko pykälien perustelut hyvin lain soveltajaa?

Kyllä pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

Laissa on paljon yksityiskohtaista selvennystä ja taustoitusta soveltajalle. Se on hyvä asia.

Lain lähtökohtina ovat diagnoosineutraalisuus ja palveluiden saaminen yksilöllisten tarpeiden perusteella. Lain tarkoituksena on muuttaa vammaispalveluiden soveltamiskäytäntöjä nykyisten väliinputoajaryhmien osalta. Tätä muutosta tulisi edistää konkreettisesti ottamalla soveltamisalapykälän perusteluiden lisäksi myös palvelupykälien perusteluihin esimerkkejä, joista tavoitellut muutokset väliinputoajien pääsystä palveluiden piiriin niitä välttämättä vamman vuoksi tarvitessaan käyvät selkeästi ilmi.

Ikärajavaraus asiana aiheuttaa sovellusvaikeutta erityisesti niiden ihmisten kohdalla, joiden sairaus on iän myötä yleistynyt mutta ei ikääntymisestä aiheutuva. Lain taustoituksessa on ohjeistusta siitä, ketkä iäkkäät ihmiset voivat saada vammaispalvelulain mukaisia palveluja ja ketkä mahdollisesti eivät. Jos sama toimintakyvyn vajeus aiheutuu eri ikäisille samasta sairaudesta, kyse ei ole ikääntymisen aiheuttamasta avuntarpeesta ja henkilö olisi vammaispalvelulain piirissä. Tuleeko tätä kautta kuitenkin lain soveltamiseen diagnoosipohjaisuutta, mikä ei ole ollut lain tarkoitus? Esimerkiksi Alzheimerin tauti, Parkinsonin tauti ja aivoverenkiertohäiriöiden aiheuttama halvaantuminen aiheuttavat samanlaista toimintakyvyttömyyttä eri ikäisillä sairastuneilla. Konkreettisia esimerkkejä voisi olla lisää osoittamaan rajatapausten tulkintaa. Mikäli iäkkäällä henkilöllä ei ole varaa asunnonmuutostöihin tai taksimatkoihin, on vaarana että ne jäävät tekemättä ja ihminen syrjäytyy toimintakyvyttömyytensä vuoksi, minkä aiheuttaminen ei lain soveltajalle ole helppo päätös.

4. Vahvistaako esitys vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta?

Ei pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

Voimavararajaus vaarantaa niiden kehitysvammaisten ja autismikirjon henkilöiden yhdenvertaisuutta, joilla on kommunikaation tai puheen vaikeuksia.

Lakiuudistus ei saa kohtuuttomasti heikentää nykyisten erityishuollon asiakkaiden asemaa, vaan yhdenvertaisuutta eri tavoin vammaisten ihmisten kesken on toteutettava siten, että oikeus tähän asti yleensä erityishuoltona saatuihin palveluihin ulotetaan yhdenvertaisesti kaikkiin niitä vammansa vuoksi tarvitseviin ihmisiin.

Ehdotuksessa on tuotava esille se, että kehitysvammalakia ja vammaispalvelulakia yhdistettäessä ei ole tarkoitus siirtää esimerkiksi lievästi kehitysvammaisia ihmisiä vammaislainsäädännön mukaisista palveluista sosiaalihuoltolain palveluiden piiriin. Sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut eivät yleensä ole riittäviä ja sopivia vastaamaan kehitysvammasta ja/tai autismikirjon häiriöstä johtuviin avun ja tuen tarpeisiin. Lisäksi niiden maksullisuus vamman johdosta välttämättä palveluita tarvitseville ihmisille on vastoin normaalisuusperiaatetta ja heikentäisi entisestään usein koko elämänsä minimitoimeentulon varassa elävien ihmisten toimeentulon edellytyksiä.

Yhdenvertaisuutta heikentää se, että joistakin normaalisuusperiaatteen mukaan maksuttomista vamman vuoksi välttämättömistä palveluista esitetään mahdolliseksi periä maksua myös toisen

henkilön avun ja tuen osalta. Esimerkiksi 3.-9. luokkien oppilaiden vamman vuoksi välttämätön aamu- ja iltapäivätoiminta ehdotetaan järjestettäväksi maksullisena perusopetuslain mukaisena toimintana.

Perusteluista tulisi käydä selväksi se, että ylläpidosta perittävät maksut eivät saa milteään osin sisältää vamman vuoksi tarvitun avun tai tuen kustannuksia. Tulisi vahvemmin korostaa sitä, että vammaispalveluiden tarkoituksena on saattaa vammainen ihminen sellaiseen asemaan, jossa hän olisi, jos hänellä ei olisi vammaa.

Ikärajavaroituksella halutaan ehkäistä vammaispalvelujen tarpeen kasvua iäkkään väestönosan suurenemisen myötä. Hyvä, että perusteluissa on sanottu, että ikärajavaraus ei kosketa vammaisena ikääntyneitä ja ikääntyneinä vammautuneita. Tulee kuitenkin huomioida, että väestön ikääntyminen koskettaa myös vammaisia ihmisiä ja heitä tulee tulevaisuudessa olemaan nykyistä enemmän. Tämä ei näy lakiehdotuksessa, joka rajaa päivätoiminnan työikäisille ja taustamateriaaleissa antaa ymmärtää, että valmennuksen ja lyhytaikaisen huolenpidon palvelut eivät juuri kosketa iäkkäitä ihmisiä.

Yli 65-vuotiaiden vammaispalvelujen asumisyksiköissä asuvien henkilöiden tulisi saada asua kodissaan elämänsä loppuun asti, vaikka lakimuutoksen seurauksena heidän pitäisi muuttaa vammaispalveluyksiköstä sosiaalihuollon alaiseen yksikköön. Taustamateriaaleissa arvioitiin, että tilanne koskettaisi vain 100-200 ihmistä. Jokaiselle heistä yksilönä pakkomuutto voi olla todella iso, elämänlaatua ja toimintakykyä sekä yhteiskunnallista osallisuutta heikentävä asia, kun se taas säästötoimena ei ole yhteiskunnalle merkittävä. Erityisesti vammaisella ihmisellä tulee olla oikeus ikääntyä hänelle tuttujen ihmisten seurassa. Kehitysvammaisilla ihmisillä sosiaaliset suhteet muotoutuvat hyvin pitkälle asumisyhteisön ihmissuhteista. Muistisairaiden ihmisten muuttamista yksiköstä toiseen ei pidä tehdä, ellei se lähde hänen tarpeistaan ja toiveistaan.

5. Lisääkö esitys vammaisten henkilöiden osallisuutta yhteiskunnassa?

Kyllä pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

Tiukasti rajattu soveltamisala ja yksittäisten palvelupykälien ongelmat (esim. henkilökohtaisen avun voimavararajaus ja erityisen tuen palvelun viimesijaisuus ja myöhennetty voimaantulo) heikentävät vammaisten henkilöiden osallisuutta yhteiskunnassa. Myös vammaisia henkilöitä ja heidän perheitään uhkaava asiakasmaksurasituksen merkittävä kasvu heikentää osallisuutta. Asiaksmaksuja ei tulisi kasvattaa takuueläkkeen varassa toimeen tulevilla vammaisilla henkilöillä. Jos menee enemmän rahaa välttämättömiin palveluihin, se vähentää muuta osallistumisen mahdollisuutta ja osallisuuden kokemusta.

Palvelujärjestelmän ja asiakasprosessin tulee olla syrjimättömiä ja saavutettavissa olevia, eikä asiakkaalta saa edellyttää sellaista toimintakykyä, jonka puuttumiseen tukea juuri ollaan hakemassa.

Palveluiden kilpailuttaminen sopii järjestämistapana huonosti yksilöllisistä tarpeista lähtevien vammaispalveluiden järjestämiseen. Tämän vuoksi palveluiden vaihtoehtoisia, ensisijaisesti asiakkaan omasta valinnasta lähteviä järjestämistapoja olisi otettava vammaispalveluissa yhä laajemmin käyttöön ja kehitettävä, esimerkiksi sääten laissa henkilökohtaisen budjetin käytöstä.

6. Parantaako esitys vammaisen henkilön mahdollisuuksia saada yksilöllisen tarpeensa mukaisia palveluita vamman tai sairauden laadusta riippumatta?

Ei pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

Tarvelähtöisyyden varmistamiseksi laissa tulee vahvemmin huomioida se, ettei vammasta johtuvien toimintarajoitteidensa vuoksi laissa tarkoitettuja erityispalveluita välttämättä tarvitsevia vammaisia ihmisiä jää käytännössä lain soveltamisen ulkopuolelle. Nykyisin vammaispalveluiden väliinputoajia ovat usein esimerkiksi sellaiset autismi- ja neurokirjon ihmiset, joilla ei ole diagnosoitu kehitysvammaa, mutta joilla on toimintarajoitteidensa johdosta välttämätön tarve saada nimenomaan vammaislainsäädännön mukaisia erityispalveluita suoriutuakseen yhdenvertaisesti muiden ihmisten kanssa tavanomaisessa elämässä.

Lain soveltamisalapykälä ja yksittäiset palvelupykälät perusteluineen tulisi kirjoittaa siten, että varmistetaan niiden mukaisia palveluita tarvitsevien vammaisten ihmisten pääsy ko. palveluihin. Erityisesti tulisi korjata erityiseen tukeen ehdotettu vahva viimesijaisuus sekä sen osittainen voimaantulo vasta 1.1.2025 lukien sekä henkilökohtaisen avun pykälään ehdotettu syrjivä voimavararajaus.

Lakiesityksessä oletetaan asumispalveluissa huolehdittavan hyvinkin laajasti erilaisista vammaisen asukkaan palveluntarpeista, vaikka nykyisellään asumisyksikössä ei usein ole siihen resursseja tai osaamista. Kuitenkaan asukkaalle ei aina myönnetä asumispalvelun lisäksi tarpeiden mukaisia muita vammaispalveluita, kuten henkilökohtaista apua tai päivätoimintaa, vaikka niille olisi välttämätön tarve. Vammaisen henkilön yksilöllisten tarpeiden lähtökohtaa palveluiden järjestämisen perustana on syytä korostaa läpi ehdotuksen nykyistä vahvemmin ja ottaa tästä konkreettisia esimerkkejä palvelupykälien perusteluihin.

Päivätoiminnan saamisen edellytyksenä ehdotuksessa eivät ole yksilölliset tarpeet vaan se, että henkilö olisi työkyvytön (tai kyvytön osallistumaan työtoimintaan tai muuhun työllistymistä edistävään toimintaan). Vammaisella henkilöllä voi olla yksilöllinen tarve osallisuutta tukevalle päivätoimintapalvelulle muissakin tilanteissa, ja työllistymistä edistäviä palveluita ja päivätoimintaa tulisi voida yhdistellä tarpeiden mukaisesti ja joustavasti, kuten nykyisinkin.

Erityinen osallisuuden tuen palvelu vaikuttaa ehdotuksessa rajattavan henkilökohtaista apua siihen ehdotetun voimavararajauksen vuoksi vaille jäävien palveluksi. Näin ajateltuna erityisen osallisuuden tuen piiriin tulisi pääsääntöisesti vaativia tuen tarpeita omaavia ja siten usein erityisen haavoittuvassa asemassa olevia asiakkaita. Tämän vuoksi ainakin ehdotuksen perusteluissa olisi syytä korostaa viranomaisen ohjaus- ja neuvontavelvollisuutta ohjata tätä palvelua tarvitsevia asiakkaita erityisen tuen palvelun piiriin.

Myös palveluiden kilpailuttaminen vaikeuttaa yksilöllisten tarpeiden mukaisten palveluiden saamista. Menettelyltään käytännössä aina massaluontoiset kilpailutukset eivät yleensä sovi

järjestämistapana pitkäaikaisiin vammasta johtuviin välttämättömiin palveluihin, joiden järjestämisen lähtökohtana tulee olla kunkin vammaisen yksilölliset tarpeet.

Ikärajavaaraus ei perustu palvelutarpeeseen vaan kronologiseen ikään säästösyistä. Tarpeet eivät poistu yli 65-vuotiailla siirtämällä niitä laista toiseen, mutta yhdenvertaisuus kärsii henkilöillä, joilla on esim. sama tarve toimintakyvyn heikentymisen vuoksi asunnonmuutostyöhön tai kuljetuspalveluun, mutta eri sairaus. Toinen saa tuen ja palvelun pienemmällä omavastuulla ja suuremmalla asiantuntijatuella (esteettömän asumisen tuki) kuin toinen, joka joutuu mahdollisesti itse hoitamaan ja maksamaan koko erityisosaamista vaativan muutostyöprosessin. Taustamateriaaleissa todetaankin vammaispalvelulakia käytetyn juuri siksi iäkkäiden ihmisten palveluihin, että muita palveluja ei ole ollut. Vähintään tarvitaan suunnittelu- ja hankintatukea yli 65-vuotiaiden asunnonmuutostöihin myös silloin, kun niitä ei hoideta vammaispalvelujen kautta. Tämä pitäisi löytyä muutoksen jälkeen sosiaalihuoltolain puolelta. Kuljetustuesta ja asunnonmuutostöistä suurin osa kohdentuu tällä hetkellä yli 65-vuotiaille, koska he eivät ole saaneet niitä muuta kautta.

7. Mitä haluaisit ehdottomasti säilyttää esityksessä ja miksi (asiakokonaisuus, pykälä, kohta perusteluissa tms.)? Mainitse avovastauksessa (lyhyesti) enintään kolme asiaa.

-

1.

Erityisen tuen pykälä sisältää kehitysvammaisille ja vastaavaa tukea tarvitseville ihmisille erityisen tärkeitä palveluita. Nämä palvelut eivät kuitenkaan saisi olla viimesijaisia, vaan niiden pitäisi olla kaikkien niitä tarvitsevien vammaisten ihmisten saatavilla heidän yksilöllisiin tarpeisiinsa nähden riittävästi jo 1.1.2023 alkaen.

2.

Lapsen asumisen tuen kokonaisuus, jonka tulisi mieluiten olla yhtenä lapsen asumisen tuen pykälänä, joka sisältäisi ensisijaisena lapselle ja perheelle oman perheen kanssa asumiseen annettavan vahvan tuen sekä tarvittaessa lapsen asumisen kodin ulkopuolella. Kodin ulkopuolisen asumisen maksuja koskeva säännösehdotus on kuitenkin korjattava kohtuullisemmaksi.

3.

Lyhytaikaisen huolenpidon pykälä perusteluineen.

8. Mitä haluaisit ehdottomasti poistaa tai muuttaa esityksessä ja miksi (asiakokonaisuus, pykälä, kohta perusteluissa tms.)? Mainitse avovastauksessa (lyhyesti) enintään kolme asiaa.

-

1.

Henkilökohtaiseen apuun ehdotettu voimavara-rajaus tulee poistaa laista, koska se on epäyhdenvertainen, syrjivä ja perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta erittäin ongelmallinen (mm. vastoin YK:n vammaissopimuksen 19 artiklaa sitä YK:n vammaiskomitean yleiskommentin nro 5 valossa tulkiten). Henkilökohtainen apu on osoittautunut tärkeäksi ja toimivaksi vammaisen ihmisen omaa osallisuutta ja itsemääräämisoikeutta toteuttavaksi palveluksi esimerkiksi vaikeammin kehitysvammaisille tai autismlkirjolla oleville ihmisille, kunhan palvelu vain toteutetaan heille sopivalla tavalla.

2.

Ikäraja päivätoiminnassa ei palvele vammaisia ihmisiä eikä lähde heidän tarpeistaan. Jos päivätoimintaan ei voi osallistua yli 65-vuotiaana, iäkkäiden vammaisten henkilöiden osallisuutta edistävä toiminta tulisi mainita esimerkkinä 26§ muusta palvelusta. Elämäntilanteena siirtymätilanteena tulee huomioida myös vammaisen ihmisen siirtyminen vanhuuden eläkeläisyyden vaiheeseen ja tuoda esiin erityinen tuen tarve siinä.

3.

Vammaisten ihmisten oikeuksien näkökulmasta ei ole hyväksyttävää, että joitain vamman vuoksi välttämättä tarvittuja palveluita ei tarvitsisi myöntää heti lain tultua voimaan ja lisäksi aiemman lainsäädännön perusteella myönnettyiltä vastaavilta palveluilta, kuten kehitysvammalain mukaisilta tukihenkilön ja ammatillisen tukihenkilön palveluilta, katoaisi kahdeksi vuodeksi lakiperusta.

9. Ottaako esitys riittävästi huomioon vammaisten lasten tarpeet?

Kyllä pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

Olemme huolissamme perheille kohdentuvista palvelumaksuista.

Lyhytaikaisen huolenpidon perusteluiden mukaan lyhytaikaisena huolenpitona ei yleensä järjestettäisi 3.-9.-luokkalaisten vammaisten oppilaiden aamu- ja iltapäivätoimintaa, vaan se olisi maksullista perusopetuslain mukaista toimintaa. Se on normaalisuusperiaatteen vastaista. Lyhytaikaisen huolenpidon palveluun tulisi sisällyttää maksuttomina myös siihen pääsemiseksi tarvittavat kuljetukset. Ehdotuksen mukaan ne olisivat liikkumisen tukea, josta perittäisiin asiakasmaksu (kuljetusomavastuu).

Ei ole normaalisuusperiaatteen mukaista, että vamman vuoksi tarvittavien välineiden ja teknisten ratkaisujen hinnasta korvattaisiin vain puolet.

Vammasta johtuva apu ja tuki ei saa olla maksullista. Lapsen kodin ulkopuolisen asumisen maksusääntely vaatii selkeää kohtuullistamista. Lain perusteluissa ja toimeenpanossa tulee korostaa velvollisuutta alentaa tai poistaa toimeentulon edellytyksiä tai elatusvelvollisuuden toteuttamista vaarantavat maksut.

Henkilökohtaiseen apuun esitetään voimavararajauksia, joka jättää erityisen helposti lapsia ja nuoria avun ulkopuolelle. Rajaus on syrjivä ja vastoin perustuslakia sekä YK:n vammaissopimusta, joten se tulee poistaa laista. Perusteluissa tulisi korostaa, että mitään alaikärajaa avun saamiselle ei saa asettaa. Jos voimavararajaus kuitenkin jäisi lakiin, sen kynnyksen tulee olla matala, kuten KHO on käytännössään katsonut. Myös olemuskieltä tulee voida käyttää apua koskevan tahdon ilmaisemiseen. Henkilökohtaisen avun ulkopuolelle jäävien lasten tulee saada tarvitsemansa vapaa-ajan apu erityisenä osallisuuden tukena.

Erityisen tuen pykälän viimesijaisuus ja voimaantulo osittain vasta 1.1.2025 aiheuttavat suurta huolta myös lasten näkökulmasta. Kaikki erityiseen tukeen kuuluvia palveluita tarvitsevat lapset eivät välttämättä pääse niiden piiriin. Kaksi vuotta on lapselle hyvin pitkä aika odottaa erityisenä osallisuuden tukena annettavaa vapaa-ajan apua. Pykälän perusteluissa tulisi huomioida nimenomaisesti vammaiset lapset ja nuoret, esimerkiksi heidän tarpeensa saada tuettua päätöksentekoa palveluna.

10. Voidaanko esityksen mukaisilla palveluilla vastata kattavasti hengityshalvauspotilaiden palvelutarpeisiin?

Ei kantaa

Perustele tarvittaessa kantasi

-

Soveltamisala

11. Onko lain soveltamisala tarkoituksenmukainen?

Ei pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

Toimintakyvyn heikentymiseltä ei tule vaatia ”olennaisuutta” tai esimerkiksi ”merkittävyyttä”. Muuten on iso vaara, että vähäisempiä mutta vamman johdosta välttämättömiä palveluntarpeita omaavia esimerkiksi lievemmin kehitysvammaisia ihmisiä jää soveltamisalapykälän vuoksi vaille VPL-palveluita. Kahta lakia yhdistettäessä ei saa tällä tavoin merkittävästi heikentää monen nykyisen erityishuollon asiakkaan asemaa.

Lisäksi uudistuksen tarkoituksena on ollut, että nykyään usein väliinputoajiksi vammaislakien mukaisten palveluiden saamisessa jäävien ihmisten, kuten monien autismikirjon ihmisten, pääsy näihin palveluihin helpottuisi. Toimintakyvyn heikentymisen olennaisuuden vaatimus kuitenkin päinvastoin hyvin todennäköisesti lisäisi tällaisten väliinputoajien määrää.

Soveltamisalapykälän perusteluihin olisi kirjattava, että laki on tarkoitettu sovellettavaksi laajasti erilaisten toimintarajoitteiden ja toimintakyvyn heikentymisen perusteella.

2 §:ään tulee lisätä maininta sosiaalisesta toimintakyvystä, ja siinä on huomioitava kaikkien toimintakykyluokituksen (ICF) mukaisten osa-alueiden (fyysinen, psyykkinen, sosiaalinen ja kognitiivinen) keskinäiset yhteydet ja vaikutus toisiinsa.

Vähäisempien tai harvemmin toistuvien avun, tuen tai huolenpidon tarpeiden kuulumista lain soveltamisen piiriin olisi aiheellista avata selkeämmin perusteluissa. Viikoittaisten tarpeiden käyttäminen esimerkkinä toistuvuudesta johtanee käytännössä hyvin helposti siihen, että harvemmin ilmeneviin tarpeisiin voisi olla jatkossa käytännössä vaikea saada VPL-palveluita, vaikka nykylain alla esimerkiksi muutaman kerran vuodessa toistuneille kalastusreissuille on katsottu olevan oikeus saada henkilökohtaista apua.

Palvelut

12. Ottavatko valmennusta, henkilökohtaista apua ja erityistä tukea koskevat säännökset kokonaisuutena arvioiden riittävästi huomioon eri tavoin vammaisten henkilöiden tarpeet?

Eivät pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

Näitä palveluita ei tule nähdä toistensa vaihtoehtoina tai katsoa jonkun niistä sulkevan pois jonkun toisen myöntämisen, vaan vammaisella henkilöllä tulee yksilöllisten tarpeidensa perusteella olla oikeus vaikka kaikkiin niihin.

Suurimmat ongelmat näissä palveluissa ovat syrjivä ja sellaisena perus- ja ihmisoikeuksien vastainen henkilökohtaisen avun voimavararajaus sekä se, miten viimesijaiseksi erityisen tuen pykälä on kirjoitettu ja että sen ehdotetaan tulevan suurelta osin hyvinvointialueita velvoittavaksi vasta 1.1.2025. Nämä ongelmat kohdistuvat kohtuuttomasti erityisen haavoittuvassa asemassa oleviin vammaisiin ihmisiin, kuten vaikeammin kehitysvammaisiin ihmisiin sekä vaativampia tuen tarpeita omaaviin autismikirjon ihmisiin.

Erityinen osallisuuden tuki on ehdottoman tärkeä olla mukana laissa erityisesti silloin, jos jostain syystä henkilökohtaisessa avussa olisi jatkossakin voimavararajaus. Tällöin perusteluissa tulee selkeästi todeta, että voimavarattomina henkilökohtaisen avun ulkopuolelle jääville vammaisille henkilöille myönnetään tällöin heidän yksilöllisten tarpeidensa mukainen määrä erityistä osallisuuden tukea. Sen osalta tulee säätää vastaavasta minimimäärästä (30 h/kk) kuin vapaa-ajan henkilökohtaisessa avussa. Kenenkään vammaisen henkilön, jolle on haettu erillistä palvelua tukemaan häntä osallisuuteen vapaa-ajalla, näihin tarpeisiin vastaamisen ei tulisi jäädä vain asumisen tuen ja/tai päivätoiminnan varaan.

YK:n vammaissopimus edellyttää tuetusta päätöksenteosta säätämistä. Ehdotettua sääntelyä tulisi laajentaa kattamaan myös osana muita palveluita annettava tuettu päätöksenteko, joka tulee kirjata palvelupäätöksiin.

Vaativasta moniammatillisesta tuesta on tärkeä säätää, jotta nykyisten erityishuoltoapiirien tuottamat moniammatilliset palvelut vaativiin tarpeisiin sekä niiden toteuttamiseksi vaadittavan osaamisen säilyminen ja kehittäminen pystytään turvaamaan.

Etenevää sairautta sairastavien elämäntilanne muuttuu elämänkulun varrella ja valmennuksen tarvetta tulee monissa vaiheissa. Kehitysvammaisen ihmisen elämässä myös vanhuuden eläkkeelle siirtyminen on iso muutosvaihe, jossa valmennusta voisi joidenkin kohdalla käyttää siirtymävaiheessa. Nämä voisivat näkyä esim. sivulla 85 mainintoina.

13. Onko valmennusta koskevien pykälien (7-8 §) sisältö tarkoituksenmukainen?

Ei kantaa

Perustele tarvittaessa kantasi

-

14. Esityksessä ns. kuntouttavan varhaiskasvatuksen järjestäminen vammaispalvelulain mukaisena valmennuksena edellyttää palvelun maksuttomuudesta säätämistä varhaiskasvatuksen asiakasmaksulaissa ja kuntien menettämän asiakasmaksutulon korvaamista kunnille vuosittain osana tähän esitykseen käytettävissä olevaa valtionosuutta.

Onko varhaiskasvatuksen järjestäminen vammaispalveluna tarkoituksenmukaista?

Ei

Perustele tarvittaessa kantasi

-

15. Onko henkilökohtaista apua koskevien pykälien (9-11 §) sisältö tarkoituksenmukainen?

Ei pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

Pykälään 9 sisältyvän henkilökohtaisen avun voimavaraedellytyksen poistaminen laista on välttämätöntä, koska eri tavoin vammaisilla henkilöillä tulee olla yhdenvertainen oikeus saada tarvitessaan henkilökohtaista apua. Voimavaraedellytys on syrjivä ja sellaisena perustuslain ja Suomea sitovien ihmisoikeussopimusten, kuten YK:n vammaissopimuksen (19 artikla ja sitä koskeva vammaiskomitean yleiskommentti nro 5) vastainen.

Jos syrjivä voimavaraedellytys kuitenkin jäisi lakiin, 9 §:n perusteluissa olisi avattava tarkemmin avun sisältöä koskevan tahdon ilmaisemiseen liittyvää ilmausta ”jotain kommunikaation keinoa käyttäen” ja huomioitava vammaissopimuksen 12 ja 19 artiklojen yleiskommentit, joissa edellytetään laajasti erilaisten kommunikointitapojen, mukaan lukien olemuskielen, huomioimista ja tukemista.

Perusteluissa on korostettava, että avustamiseen voi sisältyä runsaastikin hoivaa, hoitoa, ohjausta ja/tai valvontaa ilman, että sen vuoksi henkilökohtainen apu voitaisiin evätä vammaiselta henkilöltä, joka kykenee itse tai tuettuna ilmaisemaan tahtonsa avun sisällöstä. Lisäksi rajauksen vuoksi henkilökohtaisen avun ulkopuolelle jäävien vammaisten ihmisten itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutuminen on turvattava muilla palveluilla, kuten erityisellä osallisuuden tuella, etteivät he jäisi kokonaan vaille tarpeiden mukaista apua.

On tärkeää, että henkilökohtaisena avustajana voisi erityisestä syystä toimia vammaisen henkilön perheenjäsen sen ollessa vammaisen henkilön edun mukaista. Perusteluissa tulisi vahvemmin korostaa, että vammaisen ihmisen oikeutta kaikissa avun tuottamistavoissa mahdollisimman pitkälle valita itse kuka häntä avustaa. Aikuisen vammaisen henkilön puolesta tulisi kuten tälläkin hetkellä voida toimia työnantajana myös siihen suostuvan ja kykenevän läheisen, eikä vain esityksen mukaisesti edunvalvojan. Lisäksi henkilökohtaisen avun käyttäjän kustannettavaksi ei saisi jäädä avustamisesta aiheutuvia välttämättömiä kuluja muissakaan tuottamistavoissa kuin työnantajamallin osalta.

16. Onko erityistä tukea koskevien pykälien (12-13 §) sisältö tarkoituksenmukainen?

Kyllä pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

Tämä uusi pykäläkokonaisuus on erittäin tärkeä turvatessaan apua ja tukea vaativiin tuen tarpeisiin, joita esimerkiksi monilla kehitysvammaisilla ja autismikirjolla olevilla ihmisillä usein on. Elämänsä muutospäivänsä suunnattuna voisi olla esimerkki siirtymästä vanhuuden eläkeläisyyteen. Erityistä

tukea ei tulisi säätää viimesijaiseksi, jotta kaikki tätä tukea tarvitsevat voivat sitä myös tosiasiasa saada tarpeisiinsa nähden riittävässä määrin. Erityisen tuen sääntelyn tulisi myös erityisen osallisuuden tuen ja tuetun päätöksenteon osalta tulla hyvinvointialueita velvoittavaksi jo 1.1.2023, jotta haavoittuvassa asemassa olevien vammaisten ihmisten pääsy tarvitsemiinsa palveluihin ei vaikeutuisi.

Erityisesti jos voimavararajaus vastoin odotuksia säilyy henkilökohtaisen avun pykälässä, erityistä osallisuuden tukea tarvitaan ehdottomasti mahdollistamaan omannäköistä vapaa-aikaa niille vammaisille ihmisille, jotka jäävät vaille henkilökohtaista apua. Erityistä osallisuuden tukea on välttämätöntä saada myös omassa kodissa tapahtuviin tekemisiin, koska lapsuudenkodissa tai asumisyksikössä asuvilla vammaisilla henkilöillä tulee olla oikeus tehdä itselleen mieluisia vapaa-ajan tekemisiä myös omassa kodissaan, eikä omaisilta tai asumisyksiköstä tosiasiasa aina voi saada tähän yksilöllisten tarpeiden ja toiveiden mukaista apua. Yhdenvertaisuusnäkökulmasta myös erityisen osallisuuden tuen osalta olisi aiheellista säätää vapaa-ajan henkilökohtaisen avun tavoin, että sitä tulisi myöntää vähintään 30 tuntia kuukaudessa, ellei vähempi määrä riitä vastaamaan vammaisen henkilön yksilöllisiin tarpeisiin.

Vaativasta moniammatillisesta tuesta on erittäin tärkeää säätää vammaispalvelulaissa, jotta erityishuoltopiirien nykyisin kehitysvammalain mukaisesti järjestämällä moniammatillista osaamista vaativilla palveluilla säilyy lakiperusta.

17. Onko erityisestä osallisuuden tuesta tarpeellista säätää palveluna (12 § 2 mom. 1 kohta)?

Kyllä

Perustele tarvittaessa kantasi

Tämä koskettaa erityisesti kehitysvammaisia ja muistisairaita henkilöitä, heidän tukeaan osallisuuteen. Tämä voisi olla erittäin hyvä palvelu iäkkäille kehitysvammaisille heidän siirtyessään vanhuuden eläkkeelle. Palvelun tarkoituksena olisi varmistaa mielekkäiden toimintojen sisältyminen henkilön elämässä työ- ja päivätoiminnan päättymisen jälkeen ja erityisesti juuri siirtymävaiheessa antaa tukea muutokseen. Tämä voisi ehkäistä osallisuuden kapenemisen vastoin tahtoa.

18. Onko tuetusta päätöksenteosta tarpeellista säätää palveluna (12 § 2 mom. 2 kohta)?

Kyllä

Perustele tarvittaessa kantasi

-

19. Onko vaativasta moniammatillisesta tuesta tarpeellista säätää palveluna (12 § 2 mom. 3 kohta)?

Kyllä

Perustele tarvittaessa kantasi

-

20. Onko asumisen tuen pykäläkokonaisuus (14-17 §) tarpeenmukainen?

Kyllä

Perustele tarvittaessa kantasi

Erittäin tärkeää on vahvistaa 14 §:ää niin, että sen mukaan asumisen tuki järjestettäisiin ensisijaisesti vammaisen henkilön itse valitsemaan asuntoon ja asuinpaikkaan.

21. Onko säännös vammaisten lapsen asumisesta kodin ulkopuolella tarkoituksenmukainen?

Ei kantaa

Perustele tarvittaessa kantasi

-

22. Onko lyhytaikaista huolenpitoa koskeva pykälä (18 §) sisällöltään tarkoituksenmukainen?

-

Perustele tarvittaessa kantasi

Lyhytaikaisen huolenpidon pykälä on erittäin tärkeä erityisesti vammaisten lasten ja heidän perheidensä, mutta myös aikuisten ja iäkkäiden lapsuudencodeissaan asuvien näkökulmasta. Se mahdollistaa vammaisesta läheisestään huolta pitävälle ihmiselle työssäkäynnin, opiskelun tms. sekä jaksamisen tueksi tarvittavaa lepoa, ja voi samalla parhaimmillaan auttaa myös edistämään vammaisen ihmisen osallisuutta ja esimerkiksi vammaisen nuoren itsenäistymistä.

Palveluun tulisi kuulua v. 2018 ehdotuksen tavoin siihen pääsemiseksi välttämättömät kuljetukset, jotta ei heikennettäisi palvelua nykyisin erityishuoltona ja maksuttomina erityishuollon kuljetuksina saavien ihmisten ja perheiden asemaa.

Peruskoulun 3.-9. luokkien oppilaiden aamu- ja iltapäivätoiminnan tulisi normaalisuuspäätteen ja vakiintuneen oikeuskäytännön mukaisesti olla VPL:n mukaista lyhytaikaista huolenpitoa, kun palvelutarve johtuu selkeästi vammasta, eivätkä samanikäiset vammattomat oppilaat palvelua tarvitse.

23. Onko päivätoiminnasta (19 §) tarkoituksenmukaista säätää vammaispalvelulaissa?

Kyllä

Perustele tarvittaessa kantasi

Päivätoiminnasta, sen tavoitteista ja sisällöistä on tärkeää säätää vammaispalvelulaissa. Etäpalvelu on hyvä lisä, kunhan se on palvelunkäyttäjän valitsema vaihtoehto. Päivätoiminnasta tulee säätää myönnettäväksi yksilöllisen tarpeen perusteella ilman kategorisia rajoituksia. Säännöksen pitää mahdollistaa palkkatyön tekeminen, työhönvalmennuksen, työllistymistä tukevan työtoiminnan ja osallisuutta tukevan päivätoiminnan joustavaa yhdistämistä.

Välttämättömien kuljetusten palveluun pääsemiseksi tulisi vuoden 2018 lakiehdotuksen (HE 159/2018 vp) tavoin kuulua palveluun.

Talousvaikutuksia kuvaavassa kappaleessa 4.2.1.1. todetaan ikääntymisrajauksen kohdalla, että sillä ei ole muutosvaikutusta päivätoiminnan osalta, koska päivätoiminta koskee vain työikäisiä. Suurin osa päivätoiminnassa käyvistä on toki työikäisiä, mutta ei kaikkialla. Meneillään olevasta tutkimuksesta tiedetään, että toimintakäytännöt iäkkäiden kehitysvammaisten päiväaikaisen toiminnan suhteen ovat suuria. Osassa paikoista myös yli 65-vuotiaat henkilöt voivat halutessaan osallistua päivätoimintaan ja joissain kunnissa maksusitoumuksia ei kategorisesti tehdä enää yli 60-vuotiaille (viisi vuotta aiemmin kuin lakiehdotus).

Jotta vammaislain tavoite voisi toteutua, siirtymä vanhuuden eläkeläisyyteen tulisi tapahtua yksilöllisesti ja yksilökeskeisen suunnittelun, ei systeemilähtöisten ikärajojen kautta. Onhan työikäinen-käsite myös muutoksessa, sillä Väestöpoliittisen ohjelman mukaan myöhäiskesk-iän kestää 75 ikävuoteen saakka ja tavoitteena on lisätä tämän väestönosan työssäkäyntiä. Suurin osa vammaisista ihmisistä jäisi pois päivätoiminnasta todennäköisesti jo ennen 65 ikävuotta, varsinkin jos vaihtoehtoista mielekästä toimintaa on tarjolla. Osa voisi valita päivätoiminnan osaksi viikko-ohjelmaansa hyvinkin pitkään. Ikärajat eivät lähde vammaisten ihmisten tarpeista. Yläikärajoja voidaan pitää päiväaikaisessa toiminnassa syrjivinä käytäntöinä (Bigby 2004: 156)

s.223 todetaan, että hyvinvointialueilla ei ole enää velvollisuutta järjestää päivätoimintaa vanhuuseläkkeellä oleville henkilöille. Lisäksi todetaan, että sosiaalista osallisuutta edistävää toimintaa voisi yksilöllisen tarpeen mukaan järjestää 26§:n mukaisena palveluna. Pykälässä 26 tulisi vanhuuseläkkeellä olevien osallisuutta tukeva toiminta esim. eläkeläiskerhot, tulisi mainita esimerkkinä muusta palvelusta.

24. Onko tarkoituksenmukaista, että työtoiminnasta ja työllistymistä tukevasta toiminnasta ei säädetä vammaispalveluissa, jos niistä säädetään sosiaalihuolto- tai muussa laissa?

Ei

Perustele tarvittaessa kantasi

Joustavuuden säilyminen työ- ja päivätoimintaan osallistumisen välillä on tärkeää. Nyt ne kuulostavat toisensa poissulkevilta. Päivätoimintaan tulisi olla mahdollista osallistua myös henkilöiden, jotka esim. osaviikkoisesti käyvät työtoiminnassa. Työpolulla etenemisen vaiheessa monimuotoisuus on tärkeää. Tämä voi olla paras tapa tukea jaksamista ja eteenpäin menoa siirtymävaiheissa sekä nuorilla, että vanhuuden eläkkeelle siirryttäessä ikääntyneillä kehitysvammaisilla. Siirtymä ikäihmisillä voi käynnistyä niin, että henkilö siirtyy työtoiminnasta osa-aikaisesti päivätoimintaan ja sieltä myöhemmin jäädytään pois toiminnoista kokonaan.

Työtoiminnasta ja tuetun työn työhönvalmennuksesta on säädettävä määrärahoista riippumattomina subjektiivisina oikeuksina vammaispalvelulaissa, koska kyse on vamman vuoksi välttämättä tarvittavista palveluista, joissa oleellista on tuen jatkuvuus. Työtoiminnasta on kuitenkin säädettävä niin, että ihmisoikeuksien vastainen palkattoman työn teettäminen jatkuvana palvelumuotona ei ole enää mahdollista. Sen on oltava tavoitteellista ja annettava valmiuksia palkkatyöllistymiseen. Tämän lisäksi palvelun on mahdollistettava tavoitteet muun osallisuuden tukemiseksi.

Työtoiminnan asiakkaille tulisi jatkossakin maksaa toiminta- tai muun niminen avustus (ns. työosuusraha). Työtoimintaan tulisi osana palvelua eli siten maksuttomina kuulua sinne pääsemiseksi välttämättömät kuljetukset.

25. Onko liikkumisen tuen toteuttamistapoja tarpeellista monipuolistaa 22 §:ssä ehdotetulla tavalla?

Kyllä

Perustele tarvittaessa kantasi

-

26. Mikä on näkemyksenne liikkumisen tuen määrää (23 §) ja laajuutta (24 §) koskevista säännöksistä?

Hyvää on se, että toiminnallisten lähikuntien määrittelyssä huomioitaisiin vammaisen henkilön oman elämän tarpeet (harrastukset, yhteydenpito läheisiin ystäviin ja sukulaisiin) ja hänen itse tärkeiksi näkemänsä toiminnot. Perusteluissa mainitaan erikseen erityisenä syynä matkoihin muiden kuntien alueelle ns. kotilomamatkat asumisyksiköstä lapsuudenkotiin. Perusteluissa ei kuitenkaan tulisi tässä korostaa hyvinvointialueen harkintavaltaa, sillä erityisen syyn kotilomamatkoihin voidaan katsoa syntyvän jo siitä, että yhteydenpito lapsuudenperheeseen on esimerkiksi kehitysvammaiselle ihmiselle yleensä erityisen tärkeää ja sitä tulee tarpeiden mukaisesti tukea.

Työ- ja päivätoimintaan, lyhytaikaiseen huolenpitoon, valmennukseen ja erityisen tuen palveluun pääsemiseksi tarvittavat kuljetukset tulisi nykyisen erityishuollon ja HE 159/2018 vp:ssä ehdotetun mukaisesti sisältyä palveluihin maksuttomina.

27. Onko taloudellista tukea koskeva pykälä (25 §) tarkoituksenmukainen?

Ei kantaa

Perustele tarvittaessa kantasi

-

28. Vammaispalvelulaki käsitellään eduskunnassa syksyllä 2022. Tavoitteena on lain voimaantulo 1.1.2023. Siirtymäsäännöksillä on tarkoitus antaa hyvinvointialueille aikaa lain toimeenpanoon. Alkuvaiheessa päätösten muuttaminen uuden lain mukaisiksi vaatii paljon taloudellisia- ja henkilöstövoimavaroja. Tämän vuoksi uudet erityistä osallisuuden tukea ja tuettua päätöksentekoa koskevat säännökset tulevat voimaan vasta 1.1.2025.

Helpottavatko voimaantulo- ja siirtymäsäännökset (33 ja 34 §) lain toimeenpanoa?

Eivät riittävästi

Perustele tarvittaessa kantasi

Vammaisten ihmisten oikeuksien näkökulmasta ei ole hyväksyttävää, että joitain vamman vuoksi välttämättä tarvittuja palveluita ei tarvitsisi myöntää heti lain tultua voimaan ja lisäksi aiemman lainsäädännön perusteella myönnettyiltä vastaavilta palveluilta, kuten kehitysvammalain mukaisilta

tukihenkilön ja ammatillisen tukihenkilön palveluilta, katoaisi kahdeksi vuodeksi lakiperusta. Subjekttiivisten oikeuksien suhteen ei tulisi luoda säästömahdollisuuksia kuntiin.

Kehitysvammalaki

29. Vastaavatko kehitysvammalain (muutettuna) voimaan jäävät itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja perusoikeuksien rajoittamista koskevat säännökset riittävästi väliaikaiseen sääntelyn tarpeeseen?

Kyllä pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

9 § määrää, että hyvinvointialueella tulee olla tarpeellinen määrä ko. vaativan tuen yksiköitä. Tämä ei kokemuksen mukaan voi olla mahdollista vaan vaativan tuen palveluja tulisi voida hankkia toisilta hyvinvointialueilta myös ja hyvinvointialueiden tulisi voida tehdä asiassa yhteistyötä.

Lisäksi 32§ on määrätty, että tahdosta riippumattomaan hoitoon vaativan tuen yksikköön on tehtävä kirjallinen hakemus, jonka voi tehdä henkilön laillinen edustaja, omainen tai muu läheinen. Laillisen edustajan osalta olisi täsmennettävä tarkoitetaanko sillä myös kunna viranhaltijaa.

Hakemukset tulevat yleensä kunnan (tulevaisuudessa hyvinvointialueen) viranhaltijoilta. Lisäksi tästä lähettäjätahosta puuttuu käsittääkseni THL, joka lähettää nykyisin rikoksen tehneitä tahdosta riippumattomaan hoitoon. Pykälässä 37§ se mainitaan lopetettaessa tahdosta riippumatonta hoitoa.

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista

30. Ovatko sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annettuun lakiin ehdotetut muutokset tarkoituksenmukaisia?

Kyllä pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

Ylläpitomaksujen uusi kohtuullisuuden edellytys on kannatettava. Perusteluissa tulisi täsmentää, että myös asukkaan asunnosta maksaman vuokran tulee olla kohtuullinen.

3.-9. luokkien oppilaiden aamu- ja iltapäivätoiminnan maksullisuus myös tarvitun avun ja tuen osalta on normaalisuusperiaatteen vastainen.

Vammaispalvelulain mukaisten asumisen tuen palveluiden osalta tulee säätää myös vähimmäiskäyttövarasta. Siitä säädettäessä on huomioitava myös YK:n vammaissopimuksen 28 artikla, joka turvaa vammaisten henkilöiden oikeutta riittävään elintasoon ja sosiaaliturvaan.

Kuljetuspalveluiden maksujen perusteluihin tarvitaan tarkennus omavastuun laskentaperiaatteesta ja siitä, että lähtökohtana tulisi olla halvimman henkilölle saatavilla olevan lipun hinta. Täsmentää tulisi myös se, että kuljetuspalvelumatkojen tilaamisesta ei saa periä maksua, ja että asiakkaan tulee joutua maksamaan matkasta kuljettajalle vain omavastuu (ei koko matkan hintaa niin, että omavastuun ylittävän osana saa myöhemmin takaisin hyvinvointialueelta).

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulakia tulisi muuttaa siten, että silloin kun vammaiselle henkilölle aiheutuu hänen vammastaan johtuen ylimääräisiä terveydenhuoltokustannuksia, kuten

kun jokin toimenpide vaikka hammashoidossa voidaan toteuttaa potilaan kehitysvamman vuoksi vain narkoosissa, niin näiden vammasta aiheutuvien ylimääräisten kustannusten ei tule jäädä vammaisen potilaan kannettavaksi.

31. Onko ehdotus vammaisen lapsen kodin ulkopuolisesta asumisesta perittävästä maksusta mielestäsi onnistunut?

Ei

Mikäli vastasit EI, miten säätäisit maksun perusteista?

Vammaisen lapsen kodin ulkopuolisen asumisen maksun ehdotetaan määräytyväksi elatuslain mukaisesti, jolloin maksu voisi olla enintään 1860,20 e/kk. Lisäksi ehdotetaan, että hyvinvointialue voisi periä tietyt lapsen tulot, korvaukset ja saamiset (kuten lapsilisän ja vammaistuen) kodin ulkopuolisen asumisen ajalta palvelun korvaukseksi. Tämä on kohtuutonta ja lisäisi perheiden maksurasitusta erittäin paljon verrattuna nykytilanteeseen, jossa maksu lapsen asumispalveluista on yleensä määrätty lapsen omien tulojen perusteella, ja on jätetty lapselle myös asiakasmaksulain edellyttämä käyttövara.

Ehdottomasti perustellumpi ratkaisu olisi periä maksuja kuten nykyisinkin eli lapsen omien tulojen perusteella tai joka tapauksessa määrältään selkeästi ehdotettua kohtuullisempina.

Esityksen vaikutukset

32. Antavatko esityksen arvioidut ihmisvaikutukset (vammaiset lapset ja aikuiset, iäkkäät henkilöt) oikean kuvan uudistuksen vaikutuksista?

Kyllä pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

-

33. Onko arvio esityksen kustannus- ja henkilövaikutuksista mielestänne realistinen?

Kyllä pääosin

Perustele tarvittaessa kantasi

-

34. Muut vapaamuotoiset huomiot esityksestä.

Laki sosiaalihuollon muuttamisesta 39§, s.241: Asiakassuunnitelmassa tulisi ennakoitavien tilanteiden kohdalla olla esimerkki vanhuuden eläkeläisyyteen siirtymisestä. Tilanteeseen, jossa palvelua ei systeemilähtöisistä syistä enää tarjota 65-vuotta täyttäneelle vammaiselle henkilölle, tulee varautua etukäteen yhteisellä suunnittelulla.

Lausunnossamme olemme hyödyntäneet osin Kehitysvammaisten Tukiliiton lausuntoa.

Elina Kontu

Lausunto on tehty yhteistyössä ANDANTE -tutkimusryhmässä ja sen viimeistelyyn ovat osallistuneet Elina Kontu (professori) sekä väitöskirjatutkijat Sirpa Granö (gerontologi, TtM, tt, AmO), Satu Peltomäki (erityispedagogi, KM, EO), Kati Ranta (KTM)